

Mojca Urek

OD FEMINISTIČNE SOCIALNE AKCIJE K FEMINISTIČNEMU SOCIALNEMU DELU

UVOD

V času, ko je socialno delo odprlo oči za feministični pogled, je bilo tu že nekaj, kar bi lahko poimenovali feministična socialna akcija. Pri tem mislim na socialne dejavnosti znotraj ženskega gibanja, ki so odpirale celo vrsto tabu tem ter konkretno odgovarjale na določene potrebe žensk na področjih, ki jih je socialno delo v svoji tradicionalni inačici neustrezno pokrivalo ali povsem prezrlo (nasilje v družini, posilstva, spolne zlorabe itn.). Začetki ženskih socialnih akcij, ki sovpadajo z drugim valom feminističnega gibanja v šestdesetih in sedemdesetih letih, pričajo o močnem političnem naboju in usmerjanju naporov v družbene spremembe. Lena Dominelli in Eileen McLeod (1989: 1) menita, da se sodobno feministično socialno delo v veliki meri ozira prav k tem virom znanj, metod in spretnosti. V pričujočem tekstu bom spregovorila o obojem, tako o avtonomnih feminističnih akcijah na socialnem polju kot o feminističnem socialnem delu ter o tistih pobudah, ki se pri nas umeščajo nekam med ene in druge. Z mešanjem in prelivanjem znanja, izkušenj, pobud, projektov ter različnih žensk, ki smo vanje zapletene, postajajo te meje nejasne in bržkone umetne.

FEMINISTIČNE KRITIKE SEKSIZMOV V SOCIALNIH SLUŽBAH

Eden od osnovnih vzgibov za ustanavljanje avtonomnih psiho-socialnih projektov za ženske je nezadovoljstvo, ki ga kot socialne delavke in uporabnice storitev javnih,

privatnih ali nevladnih služb socialnega varstva doživljamo ženske, ki smo s takimi projekti tudi začele. Opazile smo, da socialne službe, pa tudi službe na področju duševnega zdravja, ki so ženskam pri nas na razpolago, večinoma reproducirajo vzorce neenakopravnosti žensk. Ugotovile smo, da znotraj teh služb ne obstajajo nikakršni mehanizmi, ki bi omogočili zaposlenim reflektirati svoja dejanja ter odkrivati in odpravljati diskriminacijo. Iz naslednjih zgodb je razvidno nekaj takih vsakdanjih seksizmov, ki so prisotni v ravnanju socialnih delavk in delavcev s strankami. Izbrala sem primere, ki niso ekstremni, pač pa tako običajni in samo-umevni, da nam lahko ostanejo povsem prikriti.

TRI ZGODBE¹

Poklicala nas je ženska, ki je bila že v visoki nosečnosti. Njena prva hči je dopolnila dve leti. Slišati je bila zelo zaskrbljena. Zavedala se je, da bo večina nege in skrbi za otroka padla na njena ramena. Imela je občutek, da ne bo zmogla, zato je iskala informacije, če ji pripada kakršnakoli pomoč pri negi otroka. Med iskanjem ustreznih informacij zanjo sem poklicala tudi na enega od slovenskih centrov za socialno delo, kjer sem socialnega delavca s svojim vprašanjem spravila v začudenje. Njegova prva izjava je bila, da česa takega, da bi kdo potreboval pomoč na domu, in to samo zato, ker pričakuje otroka, še svoj živ dan ni slišal. Češ, kakšna pa je razlika, če imaš enega ali pa dva, je še nadaljeval.

Oni dajejo samo socialno ogroženim, kaj si pa jaz mislim. V nadaljevanju je njegovo presenečenje preraslo v ogorčenje, moje pa v naraščajočo jezo. Ni in ni mu bilo logično, kaj ženska sploh pričakuje. Jaz sem mu dopovedovala, da nič ne pričakuje, pač pa zbira informacije, ker jo zelo skrbi, kako bo zmogla. Predlagal mi je, naj se poskusim postaviti v njeno pozicijo — ali bi meni padlo kaj takega na pamet? Ali se ona sploh zaveda svoje odgovornosti kot bodoča mati? Ja, kje je njena odgovornost, tu se mu je zdelo, da je zadel žebljico na glavico. Moja reakcija je bila zelo jezna. Imela sem dovolj nesmiselnega razpravljanja z njim. Prvič, sem rekla, naj se najprej on poskusi postaviti v njeno vlogo — da pričakuje otroka, za katerega bo moral sam skrbeti —, ali ga ne bi vseeno morda malo skrbelo, kako mu bo vse skupaj zneslo. Drugič, potreba stranke po informaciji, ki je zanjo zelo pomembna, se mi zdi že ne glede na vse drugo logična, realna in upravičena. Tretjič, če je katera odgovornost vprašljiva, je to odgovornost bodočega očeta, o katerem pa nobeden od naju nima informacij, torej o tem ne moreva razpravljati; kar se tiče nje, pa lahko sklepava, da je izredno odgovorna oseba, saj jo že vnaprej skrbi, kako se bo organizirala, da bo zmogla. Četrtyč, razen nekoristnega moraliziranja mi ni dal še nobene uporabne informacije, kaj lahko ženska pričakuje od centra za socialno delo, za kar sem tudi klicala. Socialni delavec se je malce unesel, vendar je še zmeraj vztrajal, da v takem primeru ženski nič ne pripada in da mu je žal, ampak mi ne more pomagati. Klicala sem še na socialno službo v porodnišnico, kjer mi je prijazen glas razložil, da naj se ženska kar obrne nanje. Avtomatično ji sicer ne pritiče pomoč na domu, vendar jo v nekaterih primerih odobrijo, čeprav je zmeraj treba kaj doplačati. Če je ženska v materialni tiski, pa naj se obrne tudi na svoj center za socialno delo (vso srečo!), kjer bo lahko dobila pakete za dojenčka in socialno pomoč za mater. Cela situacija je bila zame precej stresna in nisem si hotela predstavljati, kako bi se dejansko počutila v koži ženske, ki sama išče informacije. Verjetno ne bi nikoli več nikamor poklicala že po prvem poskusu. (Iz zapiskov prostovoljke Ženske svetovalnice.)

Zgodba je primer neobčutljivosti socialnega delavca, ki mu njegove moralne in svetovno-nazorske predpostavke o ženskah in materinstvu ne dopuščajo empatije do situacije ženske, ki je zaskrbljena, kako bo zmogla sama negovati dva otroka. Njegova drža do problema je že vnaprej polna moralnih predsodkov in obsojajoča. V ženski lahko taka drža poglobi načeto samozavest, občutek krivde, negotovost vase, zaznavanje sebe kot neustrezne matere itn. Poleg tega jo lahko zamaje v veri, da je sploh vredna kakšne pomoči, ker bi očitno, če bi bila »ta prava«, morala vse narediti sama. In če ji ne bo zneslo, bo to samo dokaz, da je z njo nekaj narobe. Zgodba nam nekaj pove tudi o aroganci in izkazovanju moči moškega, ki si navkljub dejstvu, da ne bo mogel nikoli na svoji koži povsem izkusiti podobne situacije (hipotetično jo lahko izkusi samo omejeno), dovoli suvereno presojo o izkušnji ženske v visoki nosečnosti.

Naslednja zgodba je odlomek iz avtobiografije pisateljice Susanne Kaysen *Girl, Interrupted*, v katerem opisuje srečanje s socialno delavko med svojim bivanjem v psihiatrični bolnici.

— Pisateljica, sem rekla, ko me je socialna delavka vprašala, kakšni so moji načrti, ko bom prišla iz bolnice. — Postala bom pisateljica.

— To je lep hobi, ampak s čim boš služila denar?

Z mojo socialno delavko se nisva preveč marali. Meni ni bila všeč, ker ni hotela razumeti, da sem to jaz in da bom postala pisateljica; nisem nameravala tipkati obračunov ali prodajati super skled z neprijemajočo podlago ali početi kakšno drugo neumno stvar. Jaz ji nisem bila všeč, ker sem bila arogantna in nekooperativna in verjetno še zmeraj nora, ker sem vztrajala, da bom pisateljica.

— Zobna pomočnica, je rekla. — Tu imaš karto. Usposabljanje je samo eno leto. Prepričana sem, da ti bo uspelo.

— Ne razumeš, sem rekla.

— Ne, ti ne razumeš, je rekla.

— Sovražim zobozdravnike.

— To je prijetno, čisto delo. Moraš biti realistična.

Na srečo sem dobila ženitno ponudbo in so me odpustili iz bolnice. Leta 1968 je vsak

razumel, kaj je ženitna ponudba. (Susanna Kaysen 1993: 133.)

Seksizem v tej zgodbi se z zadnjim koncem dotika neke ideologije, ki še zelo pogosto deluje tudi po naših socialnih službah, in sicer, da je ženska, ki živi sama, vprašljiva. Zakon lahko funkcionira kot garant za duševno zdravje ženske, hkrati pa se predvideva, da se ženski s prestopom v zakonski stan ni treba več truditi zase. Kot oseba postane nepomembna, skrb za poklicno kariero in moralno oporečnost odpade. Problematici razgovori s socialno delavko glede poklica so se za pisateljico končali v trenutku, ko je bilo jasno, da ima nekdo resne namere, zaprositi jo za roko. Brez problema je bila odpuščena iz bolnišnice po dveh letih. Primer seksizma je v tem odlomku združen z nezaupanjem, ki ji ga je socialna delavka izkazala kot psihiatrični pacientki glede njenih načrtov za poklicno kariero. Kot psihiatrična pacientka je imela »nerealne plane«, ki jih je bilo treba prizemljiti oz. zamenjati z realnejšimi, hkrati pa se je od nje tudi pričakovalo, da bo z veseljem sprejela katerikoli predlog socialne službe, kaj naj bi v življenju počela.

Tretja zgodba govori o ženski, ki so ji začasno odvzeli otroka in ju dali v rejo. Sprožilni dejavnik je bil kriminalni prekršek (kraja), uživanje mehkih drog in sum, da se je ukvarjala s prostitucijo. Ko se je vrnila iz zapora, si je začela prizadevati, da bi dobila otroka nazaj. Seznam pogojev, ki naj bi jih izpolnila, da bi ju dobila, se je daljšal iz tedna v teden: najti si mora službo, se vključiti v program odvajanja od drog, redno živeti, urediti svoje obnašanje, brez napake izpolnjevati pravila za obiskovanje otrok. Nekatere zahteve so bile konkretne in oprijemljive, druge pa spet dovolj ohlapne, nejasne, nekonkretne in časovno nedoločene, da je bilo nemogoče predvideti, kaj, kdaj, zakaj in katerim kriterijem vse naj bi ženska zadovoljila. Urediti svoje obnašanje in redno živeti sta bili najmanj jasni zahtevi, v sebi sta očitno skrivali nevidni moralni kodeks, ki naj bi bil za vse enak in tako zelo splošno priznan, da se socialni delavki ni zdelo vredno, da bi pojasnila, kaj je s tem mislila. Zelo verjetno sta se zahtevi nanašali

na prostitucijo — sum, ki sicer nikoli ni bil dokazan, čeprav je nedorečenost socialne delavke okoli tega dopuščala fantazije, da je moralno vprašljiv večji del njenega življenja. Njena ideja je celo bila, da bo ženska, če se bo hotela potruditi, že prišla sama do tega, kaj vse dela narobe — in to bo hkrati tudi znak, da hoče priznati napake in resnično nekaj narediti zase. Skratka, obravnava se je vse manj nanašala na konkretne dogodke in rešitve ter se čedalje bolj širila na kontrolo nad celostnim življenjem in osebnostjo te ženske. Njene potrebe, na primer, kje začeti iskati službo ali pomoč pri vzgoji otrok, so postale obrobne pomena. Vprašljivo je postalo, s kom prijateljuje, koliko in kako pije, v katere lokale hodi, njeni nestalni odnosi, prekinitve stikov s sorodniki, njena odsotnost in zamišljenost, sumu so bili podvrženi nekateri delci njene zgodovine itn. O vsem tem so mimo nje poizvedovali pri njenih sorodnikih, s katerimi že leta ni hotela imeti stikov, pri njenih prijateljih, sosedih. Ženska je ob tem postajala vse bolj zmedena, jezna, brez moči, paranoidna; občutila je, da je povsem izgubila kontrolo nad svojim življenjem, da o ničemer več ne more odločati sama, da je njeno življenje v celoti neustrezno in da se mora ves čas braniti in dokazovati. Hkrati se je zavedala, da je tudi od njenega obnašanja na CSD odvisna nadaljna usoda rešitve njenega primera, zato se je morala zelo »držati nazaj«. Izgubila je zaupanje vase glede vzgajanja svojih otrok, čeprav je prej dvanajst let sama skrbela zanj. Zanimivo pa je bilo, da bi se vsa ta skrb okoli njenega življenja in varnosti njenih otrok precej zmanjšala, če bi se ženska primerno poročila ali uredila svoje partnerske odnose. V tem primeru bi lažje dobila nazaj otroka, tudi če si ne bi našla službe ali se kakorkoli že »spravila v red«. S tem bi očitno takoj prepričljivo dokazala, da je dovolj naredila zase.

Kar se tiče seksizmov, najdemo enega — podobno kot v prejšnji zgodbi — v »dobri veri« ali dvojni morali socialne delavke, da je stalno partnerstvo ali poroka pravišna metoda »moralnega popravljanja«, ali bolje, kar sama po sebi dokaz, da se je ženska »že spravila v red«. Ker pa se je ženska odločila, da tega bonusa ne bo izkoristila, pač pa bo

poskušala sama rešiti svojo situacijo, čeprav bo trajalo dlje, je morala v tem paketu sprejeti tudi nezaupanje, ki je bilo projicirano vanjo, in »težji tretman« — dokazovanje po daljši poti, da je kot mati vredna zaupanja. Drugi seksizmi se skrivajo v moralnih predpostavkah, kaj je urejeno življenje ženske. Upam si trditi, da je npr. zadrževanje po lokalih ali pogosto menjavanje partnerjev bolj obremenjujoče za žensko in bolj sprejemljivo za moškega. Omenjena obravnava je šla bolj v smer izgube kontrole te ženske nad svojim življenjem kot pa v podporo, da bi jo pridobivala, kar je še ena zelo pomembna in pogosto spregledana reč pri delu z ženskami. Nejasnost in dvoumnost kriterijev in zahtev do strank (in nekakšna splošno znana morala za njimi) so lahko demonstracija moči in oblasti, ki jo imajo socialne službe z javnimi pooblastili nad državljanke in državljani.

Iz zgornjih zgodb so postala razvidna nekatera seksistična ravnanja socialnih delavk in delavcev oz. seksistični vrednotni sistem, znotraj katerega delujejo. Naj jih še enkrat povzamem.

- Moralistične vrednostne predpostavke, kakšna naj bo »prava ženska« ali »prava mati« ter moralno obsojanje odstopov od teh »samoumevnih« okvirjev obnašanja.

- Ideologija, znotraj katere zakonska zveza in družina veljata za varen prostor za žensko in otroke: ta ideja vsebuje anahronistične predpostavke, da je s poroko ženska varno shranjena (od zdaj naprej bo skrb zanjo prevzel mož) ter da je s tem dejanjem dosegla vrh svoje kariere, če že ni šlo drugače. V vsakem primeru se javna skrb zanjo tukaj neha: kar bo naredila zase naprej, je njena stvar.

- Neprepoznavanje pomena kontrole v življenju žensk in temu primerno ravnanje socialnih delavk in delavcev, ki sili ženske v zmanjševanje kontrole nad svojim življenjem. Ena od bolj problematičnih reči v življenju mnogih žensk je namreč prav posejvanje kontrole nad svojim življenjem: nekateri kulturni obrazci, ki jih najdemo tudi pri nas, predpostavljajo, da sta »ženskost« in »kontrola nad življenjem« izključujoča se pojma, hkrati pa je v življenju žensk veliko rizičnih dogodkov, ki bi kontrolo

zahtevali (spolne zlorabe deklic, javno in družinsko nasilje) in kjer se izguba ali pomanjkanje kontrole pokaže kot najbolj dramatična.

ENE IN DRUGE

Seksizem v socialnih službah ima še druge obraze. Kaže se tudi kot neobčutljivost za razlike med posameznimi skupinami žensk, ki razpolagajo z različnimi količinami družbene moči. Tako se dogaja, da imajo skupine žensk, ki imajo že tako manjši dostop do moči in družbenih resursov, tudi manj možnosti, ko hočejo uporabljati običajne socialne službe in službe duševnega zdravja. Govorimo o telesno ali duševno prizadetih ženskah, lezbijkah, ženskah s psihiatrično diagnozo, tujkah, revnejših ženskah, prostitutkah itn. Posledica sistematičnega družbenega izločanja in stigmatiziranosti teh skupin žensk je njihova splošna ne-vidnost in ne-prisotnost v javnem življenju in govoru, kar se posledično kaže tudi v socialnih službah — kot zanikanje, da obstajajo, ali neobčutljivost za posebnost njihovih življenj in v skladu s politiko apartheidu neupravičeno usmerjanje v segregirane, strogo specializirane službe. Kot primer naj predstavimo tujke in lezbijke.

TUJKE

Tujke pri nas so ženske brez slovenskega državljanstva, ki živijo v Sloveniji, ali pa ženske, ki imajo slovensko državljanstvo, vendar se kulturno-vrednostni vzorci novega okolja prepletajo s tistimi iz njihovega matičnega okolja. V največjem številu gre za ženske iz bivših jugoslovanskih republik. Nekatero pogosto sociološke in psihosocialne značilnosti življenjskih situacij tujk, ki so pomembna za kulturno in spolno senzibilizirane socialne službe, so te:

- pogosto gre za osebe, ki delajo na najmanj plačanih in najtežjih delovnih mestih, velikokrat delajo tudi neprijavljene in brez zdravstvenega in socialnega zavarovanja;
- pogosto ostajajo doma kot gospodinje, ker imajo zaradi neenakih možnosti nižjo

izobrazbo kot moške in so posledično manj konkurenčne na trgu delovne sile; slovenski delodajalci pa jih tudi ne najemajo za težka fizična dela, ki so najpogostejša zaposlitev za ljudi, ki prihajajo iz bivših jugoslovanskih republik;

- pričakujemo lahko, da so te ženske, ki ostajajo doma, bolj izolirane od svojih slovenskih kolegic, ki so v podobni situaciji, in še v bolj ekonomsko odvisni poziciji od svojih mož, saj v primeru, da nimajo sorodstvene mreže, lahko ostanejo povsem brez socialnih stikov;

- če ne znajo slovenskega jezika ali celo sploh brati (kar je pogosto, če prihajajo iz tradicionalnih okolij, kjer žensk v preteklosti niso pošiljali v šolo), je njihova izolacija in odvisnost še večja (pogosto so odvisne tudi od svojih otrok, ki hodijo v slovenske šole, da jim kaj preberejo, prevedejo za vsakdanje življenje);

- zaradi odvisnosti so morda še dlje časa prisiljene vztrajati v nasilnih odnosih ipd.

Socialne službe oz. službe pomoči bi morale poleg naštetih podatkov in sklepanj delati na tem, da svoj način pomoči prilagodijo tako, da bo tem osebam dostopen, sprejemljiv in razumljiv. V Angliji na primer obstajajo brezplačne službe za prevajanje v jezike ne-angleških etničnih skupin in iz njih. Prevajalci/ke prihajajo navadno iz istih kulturnih okolij kot uporabniki/ce, kar pomeni, da ne gre samo za golo prevajanje iz enega v drugi jezik, pač pa tudi za prevajanje kulturnih pomenov in simbolov. Vendar je za strukturiranje ustrezne pomoči treba še več od tega. Ni vsak način pomoči ustrezen za vsakega človeka. Znano je, da so pripadniki/ce drugih kultur zaradi posebnih idiomov, ki jih uporabljajo, prej označeni/e, da govorijo nesmisle ali da so nori/e. Znano je tudi, da so t. i. »besede, ki pomagajo« (*healing words*) v vsaki kulturi drugačne.²

LEZBIJKE

Iz pogovorov z lezbijkami, ki so prišle v stik s socialnimi službami ali službami duševnega zdravlja, zvemo, da večinoma svoje identitete najraje ne razkrivajo, ker se ne

počutijo varne, kaj šele pozitivno spodbujene k temu — npr. s vprašanji, ki bi povsem normalno in enakovredno dopuščale možnost, da je lahko ženska v odnosu tako z žensko kot moškim. Ko govorijo o svojih partnerskih odnosih, govorijo o svoji partnerici v nevtralnem spolu — npr. »ta oseba« — ali jo skrijejo v moškem spolu, tiste pa, ki so s svojo spolno identiteto vseeno prišle na dan, so poleg nekaterih zelo pozitivnih izkušenj opisovale:

- zadrego socialnih delavk in delavcev, ki s tem niso vedeli kaj početi;

- poskus nevtralizacije ali zmanjševanja pomembnosti v smislu, »saj je vseeno, s kom je človek v življenju«;

- nerazumevanje kompleksnosti lezbištva kot celovitega življenjskega stila ali celo kot upora proti patriarhalnim heteroseksualnim vzorcem ter njegovo reduciranje na spolni vidik, torej »lezbijka si, če spiš z žensko«;

- nagibanje k temu, da je lezbištvo problem ali odklon, ne pa možna življenska izbira, ter napor, usmerjeni v iskanje osebnih vzrokov, da se ti je to v življenju pripetilo (»gotovo si imela smolo s fanti, nisi še nalletela na ta pravega«);

- spodbujanje v smeri »korekcije« lezbične spolne usmerjenosti v heteroseksualne spolne vzorce (v smislu »vse se da še popraviti, če se hoče« in »ali si dobro premislila, a si res ne želiš imeti otrok in družine«);

- nasilnejše posege v to izbiro in poskusi spreminjanja v smeri heteroseksualnosti (npr. nasvet psihologa, naj ženska na terapevtski skupini raje o tem ne govori, ker bi to vznemirilo ostale pacientke; sugestije, da gre na vsak način za začasno stanje, ki je posledica bolezni; navajanje primerov žensk, ki so »ozdravele«, ko so se poročile in zanosile, itn.);

V nobenem primeru torej ni šlo za spodbujanje k lezbištvu kot k pozitivnemu modelu. Ni namreč bistveno le to, da ima ženska do lezbištva pravico, pač pa gre pri tem tudi za pravico, da je v tej svoji izbiri podprta ter da ji je njen izbor skozi govor javnih institucij predstavljen kot dober, pozitiven model, najboljši, kar si je lahko izbrala zase. Poudarjanje pomena materinstva za ženske in obujanje tradicionalnih

družinskih stilov kot edine mogoče alternative pomeni izvajanje nasilja nad ženskami, ki bi sicer ostale lezbijke, pa se zaradi pritiska »normalnosti« odločajo za tradicionalne načine preživetja, v katerih se bodo zelo verjetno vse življenje počutile tuje.

DRUGI SEKSIZMI

Naj omenim še dve pogosti ravnanji v socialnih službah, ki kažejo pomanjkanje senzibilnosti ali pa odkrit seksizem. Ženske se pogosto počutijo nelagodno, ko si jemljejo prostor zase. Njihov (naš) problem je, da se nikoli ne počutijo dovolj pomembne, da bi bili njihova zgodba in njihovi občutki vredni upoštevanja. Socialna delavka, ki na to ni pozorna, lahko s površnim odnosom v ženski ta občutek samo še potrdi. Na to moramo biti še posebej pozorni, ko gre za spolne zlorabe, tendenca žrtve k minimaliziranju in zanikanju je tu še zlasti močna. Zaradi težav pri identificiranju s položajem žensk včasih prihaja do večje empatije socialnih delavk do moških strank, ki se kaže v tem, da imajo potrebo zanje bolj poskrbeti, ter v tem, da zanje pogosto predpostavljajo, da jim gre bolj verjeti kot ženskam (npr. v razveznih postopkih in dodeljevanju otrok je nemalokrat slišati, »kako je on simpatičen in kakšno grozno ženo ima – ni čudno, da se hoče ločiti«). Kakor pripovedujejo socialne delavke in uporabnice, se dogaja, da ženski, ki zatrjuje, da je bil oče nasilen do otroka in nje, ne verjamejo, pač pa mu na podlagi njegovega »šarmantnega nastopa«, ki zbujajo zaupanje, velikodušno dodelijo stike z otroki. V primeru, da je do otrok nasilna ženska, pa je to dejanje veliko bolj sankcionirano ter stiki z otroki bolj kontrolirani.

Seksizmi se pojavljajo ne glede na to, ali je služba javna, zasebna ali prostovoljna. Seksistična ravnanja se pojavljajo povsod, kjer niso reflektirana kot problem, ki ga je treba reševati.

NASILJE NAD ŽENSKAMI, FEMINISTIČNA NAČELA POMOČI IN FEMINISTIČNE SOCIALNE AKCIJE

Kakšne feministične socialne prakse poznamo pri nas in drugod? Nekatere alternative so se nakazovale že na poti skozi seksizme v javnih socialnih ustanovah, saj je veliko teh praks nastalo ravno na podlagi kritik javnih ustanov. V tem poglavju bom poskušala narediti krajši pregled feminističnih socialnih akcij, ki smo jim bili priča pri nas v zadnjih letih. Moj namen ni narediti natančnega seznama vseh skupin, akcij in dogodkov – omejila se bom le na nekatere, ki so mi bolj znane.

REDEFINICIJA SOCIALNIH PROBLEMОВ, NAČELA IN DELOVNA ETIKA

Po mnenju Lene Dominelli in Eileen McLeod (1989) kaže feministična načela, ki so osnova vsem tem dejavnostim, obravnavati kot nekaj dinamičnega, podvrženi naj bodo konstantnemu preverjanju, obnavljanju in širjenju. Zgodovina ženskega gibanja je priča prav takemu dinamičnemu spreminjanju feminističnih načel, ki ga pogojevala tudi neenakost žensk znotraj gibanja; ženske iz delavskega razreda so ženskam srednjega razreda odkrile razredno dimenzijo ter pomembnost feministične udeležbe v skupnostnih akcijah, boju na delovnih mestih itn. na področjih otroškega varstva, zaposlitve in bivanja. Temnopolte ženske so na dnevni red prinesle antirasistične vsebine in pokazale, da je vsaka feministična pobuda, ki ni tudi antirasistična, brez pomena. Lezbijke so izzvale heteroseksualne ženske in spreminjale tudi njihov pogled na spolnost (*ibid.*: 3). Poleg naštetih avtorici poudarjata še dve neenakosti, ki jih navaja D. Zaviršek iz istega vira, in sicer »generacizem« (*ageism*) in neenakost, ki izvira iz zahtev profitne družbe, da je »telo sposobno za delo« (*able bodyism*). Vse te oblike neenakosti so med seboj prepletene in niso hierarhično urejene, zato ne obstajata obliki zatiranja, ki sta bolj ali manj pomembni (1994: 239). Naj še dodam, da je občutje diskriminacije tako stvar objektivnih

dejavnikov, ki osebi praviloma sistemsko zmanjšajo možnosti, kot tudi stvar osebnega doživetja in strategij preživetja, zato lahko dve objektivno enako diskriminirani osebi doživljata podobne situacije zelo različno. Prav tako po mojem mnenju ne gre dvojnih, trojnih diskriminacij (npr. nezaposlena temnopolta lezbijka) enostavno seštevati, ker so naše biografije nekaj kompleksnejšega kot enostavni seštevk in vsote, kar pa ne pomeni, da jih smemo spreledati, ravno narobe.

Feministično redefiniranje socialnih problemov je po L. Dominelli in E. McLeod osredotočeno na: identifikacijo specifičnih načinov, kako ženske doživljajo svoj obstoj; polaganje pozornosti na pomanjkanje resursov, moči in čustvene izpolnitve; osvoboditev družbenih odnosov in sil, ki so odločilne za tako stanje stvari; umestitev položaja žensk na dnevni red družbenih sprememb. Z drugimi besedami, gre za skrb za blaginjo žensk v najširšem pomenu besede, ki vključuje njihovo pravico do čustvenega in fizičnega zdravlja, dostop do materialnih resursov in politične moči, življenje brez strahu, pravico do uživanja in svoje definicije seksualnosti (1989: 11-22).

Kot smo že omenili, gre izvore feminističnih definicij socialnih problemov iskati v feminističnih raziskavah, akcijah in civilnih samopomočnih pobudah, ki so večinoma eksistirale zunaj državnih okvirov pomoči in so šele naknadno postale privlačne tudi za državno socialno delo. Zdaj že legendarno prvo zatočišče za ženske, ki so doživljale nasilje, v Chiswicku je primer ženske samopomoči, ki ga omenja skoraj vsa literatura o nasilju nad ženskami. Redefinicija nasilja, ki so jo te ženske vpostavile s svojo akcijo, je premaknila pogled iz osebne patologije »mazohističnih žensk« na družbeno vprašljivost moškega nasilja in v obtožbo nasilnežev. Hkrati so te ženske ovrgle tradicionalno podobo pasivnih prejemnic javne pomoči, ko so situacijo, na katero državne institucije niso znale odgovoriti, zgrabile v svoje roke in jo začele reševati same. Iz podobnega nezadovoljstva zaradi reševanja problematike nasilja nad ženskami v javnih službah so pri nas leta 1989 ustanovili SOS telefon za ženske in

otroke - žrtve nasilja (pobuda zanj je vzniknila v feministični skupini Lilit). Nasilje nad ženskami je bilo takrat prvič pri nas definirano kot oblika socialne kontrole nad avtonomijo in svobodo žensk, oblika, ki vključuje moč in nasilje. Sledile so mu Ženska svetovalnica, skupina Modra in Združenje proti spolnemu zlorabljanju.

NASILJE NAD ŽENSKAMI – FEMINISTIČNI POGLED

DEFINICIJA

Oblike nasilja nad ženskami so morda najbolj obdelana feministična tema. Nemožne jih je obravnavati, ne da bi jih postavili v širši kontekst patriarhalnih razmerij moči med spoloma, s katerim imamo opraviti na vseh področjih družbenega življenja. Policijske statistike dokazujejo, da so v 99% primerih nasilja med odraslimi v družini žrtve ženske, povzročitelji pa moški.

Bistven koncept za razumevanje nasilja nad ženskami je prav koncept moči, ki določa interakcije med moškimi in ženskami. Zato so različne feministične teorije podobno definirale nasilje nad ženskami, in sicer kot način nadzorovanja, obvladovanja in izkazovanja moči, ki ga izvajajo večinoma moški nad ženskami in ki se manifestira na različne načine, vključujoč fizično, spolno, emocionalno in ekonomsko zlorabljanje (Zaviršek 1994; Kelly 1996). Vse te oblike nasilja so med seboj prepletene in se redko pojavljajo same zase.

Statistike ljubljanskega SOS telefona za ženske in otroke - žrtve nasilja kažejo, da so med nasilneži zlasti bivši in sedanji možje ali partnerji, ki jim po številčnosti sledijo najbližji sorodniki – očetje, bratje, sinovi. Med psihičnim nasiljem je najpogostejše vpitje, zmerjanje, izsiljevanje, poniževanje, prepoved gibanja – zapiranje v stanovanje, grožnje s fizičnim nasiljem, izklapljanje elektrike, zvonjenje ponoči na vratih, uničevanje osebnih predmetov itn. Med fizičnim nasiljem prevladujejo klofute, udarci s pestjo po glavi in telesu, poškodbe, povzročene z nožem, sekiro, palico, strelnim orožjem, ugašanje ogorkov po telesu, butanje ob steno, lasanje (Dobnikar 1991: 138).

Spolno nasilje, kot ga definira Kelly (1996: 90), vključuje vsako fizično, vizualno, verbalno ali spolno dejanje, ki ga ženska v tistem času ali pozneje doživi kot grožnjo, vdor ali napad in ki učinkuje boleče ali jo degradira in ji odvzame možnost nadzora nad intimnim stikom. Pomembno je, da spolno nasilje široko definiramo, t. j., ne le omejimo na dejanja, ki imajo očitne fizične posledice in so zakonsko inkriminirane (npr. posilstvo). V feministični teoriji in praksi se uveljavlja koncept »kontinuum spolnega nasilja«. Medtem ko je na eni strani posilstvo, spolni napad, spolne zlorabe, se na drugem koncu najdejo »samoumevne«, legalne oblike spolnega nasilja, kot so nadlegovanje, ogovarjanje, razkazovanje, komentiranje itn. Ekonomsko prikrajšanost žensk lahko prav tako definiramo kot nasilje, katerega posledica je materialna škoda. Tovrstno nasilje ima veliko vsakodnevni obrazov in je vpričo statističnih podatkov, ki na deklarativni ravni dokazujejo, da so ženske danes ekonomsko neodvisne, manj vidno. Za objektivnejši pogled na revščino žensk je pomembno ločevati med revščino in deprivacijo, kot po Sarah Payne navaja Darja Zaviršek (1994: 43). Če je revščina primarno ekonomsko stanje, je deprivacija socialno stanje, ki ni neposredno povezano s prihodki gospodinjstva. Deprivacijo je mogoče doživljati tako v dobro stoječih gospodinjstvih kot v revnejših. Gre za vprašanje dostopa do materialnih sredstev, ki se lahko močno razlikuje glede na spol (npr. dostop do skupnega denarja, skupnega avtomobila). Kot navaja avtorica, pomeni npr. majhno in revno stanovanje za žensko, ki v njem preživi cel dan z otroki, večje pomanjkanje kot za moškega, ki v njem preživi le nekaj ur na dan. Tak pogled na revščino postavlja pod vprašaj običajno merjenje revščine, ki povprečni družinski dohodek deli s številom družinskih članov in spregleda, kako je ta v resnici razporejen med njimi. V ženski svetovalnici so se kot ranljiva skupina v smislu revščine na nas zelo pogosto obračale ženske, ki so se v skladu z družbenimi pričakovanji in možnostmi nekoč poročale in ostajale doma ter ostale ekonomsko odvisne od moža. Ko se poskušajo

ločiti in osamosvojiti, se srečajo z veliko ovirami, od katerih je morda najpomembnejša ta, da niso več konkurenčne na trgu delovne sile, bodisi zaradi starosti, pomanjkanja izobrazbe ali drugih razlogov. Nevidne oblike ekonomskega nasilja doživljajo ženske in otroci, ki jim očetje ne plačujejo alimentacij, ali pa ženske, ki so zaradi nasilja primorane iskati alternativna začasna prebivališča na svoje stroške.

ZAKAJ ŽENSKE DOLGO VZTRAJAJO V NASILNEM ODNOSU

Zakaj ženske ne zapustijo nasilnega partnerja že, ko se je nasilna situacija prvič zgodila? Razlogi so številni. Vsa patriarhalna zgodovina kot tudi socializacija vsake ženske, ki preživlja nasilje, je izdelala veliko drobnih mehanizmov, s katerimi jih lahko kontrolira in vzdržuje status quo. Najpogostejše razloge povzemam po Priročniku za volonterke SOS telefona iz Beograda (1995: 110) in po K. Douglas (1994):

1. Zaradi otrok. Nasilneži večkrat uporabljajo taktiko zastraševanja, da bodo ženski vzeli otroke, če bo odšla. Veliko primerov kaže, da se lahko to tudi zares pripeti. Drug razlog je povezan s predsodkom v zvezi z razvezo, »da otrok potrebuje oba starša« in da je zanj bolje, da živi v kakršni koli družini kot pa samo z enim od staršev.
2. Neinformiranost o svojih pravicah. Veliko žensk, ki ne pozna pravnih predpisov, je prepričanih, da nima nikakršnih pravic glede stanovanja, premoženja, otrok, če enkrat odidejo.
3. Mehanizem popolne kontrole in izolacije žensk. Ženski, ki doživlja nasilje, se začne zaradi postopne uporabe kontrolnih mehanizmov življenjski prostor zoževati na dom in na odnos z nasilnežem. Taktike nasilja so najpogostejše kombinirane s taktiko izolacije ženske od njenih prijateljic, znancev, družine. Včasih se nasilnež dalj časa do njih neprijetno obnaša, jih jemlje kot nezaželene obiske, partnerici prepoveduje stike, tako da se jih veliko tudi zaradi tega oddalji od žrtve nasilja. Žensko je največkrat tudi sram svoje situacije in tudi sama odreže veliko stikov. Eden od mehanizmov kontrole

nad žensko je lahko tudi ljubosumje nasilneža, ki partnerko obtožuje, da se spogleduje z drugimi. Sčasoma ne sme nikogar več pogledati, če noče tvegati nasilne reakcije partnerja, njena izoliranost in omejenost stikov pa se še povečuje. Nekateri nasilneži kontrolirajo vsak premik partnerke izven doma. Merijo vsak njen odhod v trgovino in nazaj. Ženska tako živi v stalni naglici in strahu, da ga ne bo razjezila, da bo prišla pravočasno, itn.

4. Stanje zamrznjenega strahu. Ženska, katere življenje je stalno ogroženo, razvije veliko strategij, s katerimi poskuša pomiriti nasilneža, da ga ne bi še bolj razjezila in da ne bi pokazala strahu. Ne poskuša se upreti, ker bi jo lahko upor spravil v še večjo nevarnost. To se imenuje zamrznjen strah – gre za mehanizem preživetja žrtev različnih oblik nasilja.

5. Obljube nasilneža, da se bo spremenil (faza »medeni mesec«). Po seriji nasilnih situacij se začnejo nekateri nasilneži kesati, prevzamejo vso krivdo, obljubijo, da se to ne bo nikoli več ponovilo, in prosijo, da jim partnerka samo še tokrat oprostí. Vendar se nasilje navadno kmalu nadaljuje.

6. Napačno iskanje razlogov za nasilje. Veliko žensk, ki trpijo nasilje, dolgo verjame, da vzrok za nasilje ni v nasilnežu, pač pa v tem, ker ima npr. probleme v službi ali ker se ne razume s starši itn. Zato tudi verjamejo, da se bo spremenil, ko bodo ti zunanji razlogi za nasilje odpadli. Svojo vlogo vidijo v podpori partnerju pri njegovi krizi in v potrpežljivem čakanju, da bo to »začasno stanje nerazumevanja« mimo.

7. Idealiziranje nasilnega partnerja. Ženske pogosto verjamejo, da njihov nasilni partner »ni tak«, da ga neki zunanji razlogi prisiljujejo v to in da bo nekoč spet tak, »kot v resnici je«. Mislijo npr., da ga alkohol »naredi takega«, v resnici pa da je dober človek.

8. Vera, da bo njena ljubezen spremenila nasilnega partnerja. Veliko žensk obravnava svoje nasilne partnerje kot majhne nezaščitené otroke, ker menijo, da jih bo njihova nežnost odvrnila od stopnjevanja nasilja. Globoko verjamejo, da jih lahko njihova ljubezen spremeni.

9. Strah zaradi groženj z umorom. Nasilneži večkrat grozijo, da bodo žensko ubili,

iznakazili, pobili otroke, zažgali hišo itn. Že najmanjša omemba razveze ali poskus iskanja zavetja pri sorodnikih je v nekaterih primerih dovoljšen razlog za izbruh nasilja. Tudi formalno razvezan zakon ne pomeni, da je ženska zdaj varna. Veliko bivših mož terorizira svoje bivše žene še dolga leta po razvezi. Še zlasti so ogrožene ženske, ki ostanejo v istem stanovanju.

10. Nezaposlenost. Nezaposleni ženski ni lahko najti službe, se finančno osamosvojiti in oditi. Nekatere dolga leta vztrajajo ob nasilnem partnerju, ker ne verjamejo, da bi lahko finančno samostojno zaživele.

11. Občutek sramu zaradi neuspešnega zakona. Za veliko žensk je neuspešen zakon sramota, ki jo je bolje skriti. Mislijo, da morajo za vsako ceno ohraniti zakon in družino. Nekatere so prepričane, da je nasilje normalna cena, ki jo ženska plača, če hoče imeti svojo družino.

12. Izguba samozavesti. Dolgotrajno nasilje sistematično načne samozavest in samovrednotenje žrtve nasilja. Ženska počasi izgubi zaupanje vase in v svoje sposobnosti. Nasilnež podcenjuje njena samostojna dejanja in ji govori, da je kriva za vse. Ženske se tako ves čas sprašujejo, kje so ga polomile, nasilnež pa je v položaju, ko ima ves čas prav.

13. Nasilje v otroštvu. Nekatere ženske, ki so doživljale nasilje že v otroštvu, mislijo, da »tako mora biti«, da je to del skupnega življenja; ne vedo, da bi se lahko temu uprle ali da imajo celo pravico do varstva pred nasiljem zaščití.

14. Fizična in psihična izčrpanost.

15. Strah pred samoto in starostjo. Nekatere ženske verjamejo, da je bolje trpeti v nasilni zvezi, kot pa živeti izven vsake skupnosti.

16. Izguba podpore najbližjih.

17. Neučinkovitost policije, socialnih služb in sodnih postopkov.

18. Religiozna prepričanja, ki ne odobravajo razvez.

Kot pravi Kay Douglas (1994: 92), ljubezen in upanje ne umreta avtomatično s trenutkom, ko nas začne partner zlorabljati, pač pa umirata počasi in boleče, tako kot rastejo naše zamere in streznitev. Potem nam postopoma strah zleze pod kožo. Naše

zaupanje je na ničli, čedalje pogostejše podvomimo v svojo sposobnost, da bi preživele same, naše čustvene in fizične moči počasi pešajo in tako postajamo bolj in bolj imobilizirane.

ODGOVOR JAVNIH SOCIALNIH SLUŽB NA NASILJE NAD ŽENSKAMI

Dejstvo, da se od žensk v nasprotju z drugimi zatiranimi skupinami pričakuje, da bodo živele v intimnem stiku s tistimi, ki imajo nad njimi moč, in to ne le s spoštovanjem, pač pa tudi z ljubeznijo, pripomore k temu, da je ženska podrejenost še zahrbtnejša in daljnosežnejša (Kelly 1996). Ženske pa kljub temu in v nasprotju z javnim mnenjem razmeroma pogosto poskušajo poiskati pomoč, da bi ušle iz situacije nasilja. Največkrat se obrnejo na policijo in socialne službe, kjer najpogostejše ne dobijo ne jasnega sporočila, da je to, kar se jim dogaja, nedopustno, ne podpore pri iskanju izhoda. Odgovori socialnih služb na nasilje v družini imajo zelo pogoste tele značilnosti:

- izogibanje tabu temam (pretepanje, posilstva, spolne zlorabe, spolna nadlegovanja);
- relativiziranje, zmanjševanje ali izničenje pomena tovrstnih dogodkov za življenje ženske (sem spadajo tudi izjave socialnih delavk tipa »kaj pa komplicira, če jo je enkrat udaril«);
- pripisovanje nasilja alkoholizmu;
- stališče, da so pretepane ženske mazonistične;
- socialne delavke in socialni delavci se redko postavijo na stran ženske, prej se nagibajo k temu, da bodo poskušali objektivizirati nasilje nad žensko in iskati opravičila za nasilneža (ter hkrati na zelo penostavljen način preložiti polovico krivde in odgovornosti na žensko – npr. »za prepirsta zmeraj potrebna dva«);
- ženske v javnih socialnih službah preredko dobijo sporočilo, da niso same krive ali mazohistične, če se jim dogajajo nasilne situacije;
- preredko dobijo občutek, da je kdo na njihovi strani, kar praviloma zmanjšuje strah pred nasiljem;

- preredko so jasno obveščene, katere pravice jim pripadajo in kako jih lahko uveljavljajo in da imajo pravico do zagovornišva, t. j., do pomoči pri uveljavljanju teh pravic.

FEMINISTIČNI ODGOVORI NA NASILJE NAD ŽENSKAMI

FEMINISTIČNA DELOVNA ETIKA IN NAČELA PRI DELU Z ŽENSKAMI, KI DOŽIVLJAJO NASILJE

Znotraj civilnih avtonomnih pobud so zmeraj nastajali svojevrstna delovna etika in načela, ki so jih narekovale izkušnje. Nekaj pomembnih feminističnih načel za delo z ženskami, ki doživljajo nasilje, so zapisale prostovoljke beograjskega SOS telefona za ženske in otroke – žrtve nasilja v *Priročniku za prostovoljke* (1995). Kot pravijo, gre za znanja, ki so jih pridobivale ženske v zadnjih dvajsetih letih ženskega gibanja, ko so se poslušale in izmenjevale svoje izkušnje. Takole pravijo:

- Ženska nikoli ni kriva za nasilje, ki ga je preživela. Nasilje nad ženskami je navzoče v vseh kulturah in časih. Odgovornost je na strani nasilneža. Ženske navadno iščejo krivdo v svojem ravnanju, ker je družba legitimirala nasilje nad ženskami in proizvedla ideologijo, po kateri je kriva sama žrtev.
- Verjeti ženski. Družba navadno ne verjame ženski, ampak išče njeno krivdo. Zaupanje v ženske, njihovo moč in avtonomijo je eden od pogojev, da se bodo okrepile in šle v smeri spreminjanja življenjskih okoliščin, v katerih se pojavlja nasilje nad njimi.
- Pustiti, da njena zgodba pride na plan. Pomembno je, da jo ženska pove s svojimi interpretacijami in svojim pridajanjem vrednosti. Ne prekinaj je in ne vsiluj ji svojih interpretacij. Vsako življenje je drugačno, nam pa je pomembno, da slišimo o njenem življenju tako, kot ga doživlja ona.
- Ne dajati nasvetov. Pomembna je integriteta ženske in njena samostojnost v odločanju. Naša vloga ni v tem, da ji povemo, kaj naj naredi, pač pa da jo opogumimo, da se sama odloči.

- Rešitev za nasilno situacijo se nahaja v ženski sami. SOS je tu zato, da ženski povrne zaupanje v sebe. Vsaka ženska je strokovnjakinja za samo sebe, mi pa smo lahko medij, da to uvidi. Vsaka ženska ima svoje načine, s katerimi se lahko postavi v bran nasilju.

- Vsaka situacija nasilja ima izhod. Da bi ga našla, ženska potrebuje nepretrgano podporo in opogumljanje. Pri tem nujno potrebuje naše zaupanje v njene zmožnosti (1995: 22-23).

ŽENSKA SVETOVALNICA

Ženska svetovalnica je feministični projekt, ki deluje na psihosocialnem področju in ponuja različne oblike brezplačne pomoči ženskam, ki se znajdejo v stiski.

Tudi v Ženski svetovalnici smo si svetovalke po mnogih pogovorih poskušale izreči, kaj nam pomeni »feministično« delati z ženskami ter smo na podlagi tega izpisale tudi nekaj osnovnih načel pri delu z ženskami, ki doživljajo nasilje. Ugotovile smo, da to za nas pomeni:

- da verjamemo, da ženske niso krive ali soodgovorne za nasilje moških nad njimi;

- da pa verjamemo, da pa so ženske odgovorne zase in za svoje življenje, zato se potencial za reševanje situacije nahaja v njihovi iniciativi;

- da verjamemo, da družbena konstrukcija spolnih vlog ustvarja nesorazmerje v porazdelitvi družbene moči med spoloma in da je to temeljni kontekst, v katerem gre razumeti stiske žensk, ki se obrnejo k nam;

- da nikoli ne bomo poskušale opravičevati ali zagovarjati nasilneže pred žensko — ne glede na to, da je mogoče vsa dejanja razumeti; z njim se sploh ne bomo ukvarjale (pomembna nam je ženska, ki je zelo verjetno že tako porabila preveč časa, da bi opravičila nasilje);

- da zmeraj verjamemo ženski in stojimo na njeni strani;

- da je pomembna njena perspektiva, njen pogled;

- da morajo ostati podatki zaupni (to pomeni, da ženski ni treba dati osebnih podatkov in da vse, kar nam pove, ostane znotraj našega tima);

- da sprejemamo vse ženske, ne glede na državljanstvo, nacionalnost, morebitno psihiatrično diagnozo, spolno usmerjenost, hendikepiranost, starost itn.;

- da svetovalke delamo v timu;

- da je pomoč brezplačna.

Kakršen koli že je razlog, da pride ženska v Žensko svetovalnico — nasilje v družini, pravni nasvet okrog postopka ločitve, osamljenost, problemi s prehranjevanjem ali pa kratko malo to, da stvari v njenem življenju ne gredo več tako, kot bi morale —, se nam zdi najprej pomembno to, da se nekje počuti dovolj varno, da o tem spregovori, da lahko joče ali pa molči. Pomembno je, da čuti, da jo sprejemamo z njenimi čustvi in mislimi, ne glede na to, kako zmedena so lahko trenutno; da začuti, da je v redu oseba, karkoli se ji že dogaja trenutno v življenju, ter da ji verjamemo. Ena od filozofij dela v svetovalnici je, da na življenjsko situacijo ženske poskušamo gledati celostno, kompleksno in kontekstualno. V različnem času/situacijah in za različne ženske so pomembni različni poudarki. Eni je trenutno pomembno vedeti, kako je odraščala, v kakšnem okolju; pri drugi se nam zdi pomembno vprašati, koliko družbene moči ima, da lahko spreminja in kontrolira svoje življenje, in katere so njene notranje moči, ki bi jih bilo pomembno podpreti; za tretjo osebo je trenutno najpomembnejša njena socialna mreža, kaj je pravzaprav že vse naredila za rešitev situacije, kateri ljudje in stvari so zanjo osebno pomembni, kaj rada počne, kakšen je njen osebni stil reševanja problemov itn. Žensk torej ne vidimo izključno kot problem pretepe ne ženske z motnjami v prehranjevanju, spolno zlorabljenosti itn.; prav tako je ne vidimo, recimo, skozi morebitno psihiatrično diagnozo ali alkoholizem, čeprav je treba upoštevati vlogo, ki jo igra to v njenem življenju. S tem se hočemo izogniti patologiziranju, stigmatiziranju ali morebitnemu specializiranju svetovalnice samo za nekatere problematike. To pa ne pomeni, da ne potrebujemo znanj, izkušenj ali senzibilnosti za ta posebna, partikularna področja in problematike.

Med oblikami in metodami dela, s katerimi si pomagamo, je svetovanje najpogostejša, ne pa tudi edina oblika.

Svetovanje je bolj socialne kot psihološke narave (če lahko tako posplošeno razdelim), pri čemer imam v mislih, da so problemi, skozi katere se z žensko prebijamo, pogostejše stvarne narave in zahtevajo konkretne rešitve. Kljub temu bi težko rekla, da je to pravilo, saj gre v resnici vselej za mešane in kompleksne situacije. Minimalne spretnosti, ki jih potrebuje svetovalka, so: aktivno poslušanje, ne da bi dajala nasvete, pozornost na moči in prednostih, ki jih ima ženska, pozornost na njena čustva, dajanje povratnih informacij o tem, kako jo doživljamo, kaj vidimo, skupno načrtovanje in vrednotenje korakov itn.

*RAZVOJ ZAGOVORNIŠTVA KOT NAČELA
IN POSEBNE OBLIKE DELA*

Z zagovorništvom razumemo pristransko, zagovorniško držo do ženske, ki doživlja nasilje. Kot oblika dela pa gre pri zagovorništvu zlasti za spremljanje žensk na centre za socialno delo, sodišča, policijo in v druge uradne ustanove, kjer se lahko zelo hitro počutimo zgubljene in brezpravne, tudi če nismo v stiski, ter za pomoč pri sestavljanju uradnih dopisov, prošenj, pritožb. Prav na področju nasilja smo ugotovile, da moramo temeljito spremeniti strategije dela v smeri učinkovitejšega vsestranskega zagovorništva. Na začetku smo ženskam, ki so se oglasile v takih situacijah, ponudile pravne nasvete (glede postopka razveze, delitve premoženja, v katerih situacijah se lahko – legalno – vrže nasilneža iz stanovanja itn.); ponudile smo praktične informacije o pristojnosti javnih služb (policije, sociale, sodstva) in informacije, kam se lahko eventualno zateče; pomagale smo pri pisanju prošenj, uradnih dopisov in tudi grozilnih pisem; poslušale smo njeno zgodbo, jo podprle v tem, da mora kaj narediti zase; podprle njena čustva jeze, žalosti, zmede, strahu, ambivalence ter z njo premlevala o morebitnih razlogih, da se ji to dogaja; skupaj z njo smo poskušale narediti načrt akcije, vsakega koraka posebjaj, bolj kratke pa smo ostale pri izvršitvi same akcije. Čeprav smo čutile, da so se ženske počutile močnejše že zaradi občutka, da niso več

povsem same in da je njihov problem mogoče tudi rešljiv, pa so nekatere verjetno klonile pred strahom, ko so dejansko zagrizle v problem. Spakirati in oditi, tudi ko že veš kam, ali pa zamenjati ključavnico je zmeraj cela drama, ki zahteva veliko poguma in v kateri potrebuješ veliko neposredne podpore in spodbude na licu mesta. Tudi za situacije, ko je bilo treba na CSD ali policijo, je bilo včasih zelo očitno, da bi bilo spremstvo ene ali več zagovornic nujno. Vendar pa na to velikokrat – včasih zaradi preobremenjenosti in premajhne kadrovske zasedbe, drugič tudi zaradi premajhne fleksibilnosti v timu – nismo znale odgovoriti. Zato smo imele pogosto katastrofalne občutke, da nismo »ničesar naredile«, še zlasti, če se ženska pozneje ni več oglasila in od nje nismo dobile nobene povratne informacije, kako je bilo. Taki občutki so nas pripeljali do tega, da smo začele drugače načrtovati oblike našega dela. Pred nekaj tedni se je odprla skupina za samopomoč za ženske, ki doživljajo nasilje, ki deluje kot podporna mreža pri procesu iskanja izhodov iz nasilnih razmerij.

*AVTONOMNE FEMINISTIČNE INICIATIVE,
KI SEGAJO NA SOCIALNO POLJE:
SLOVENSKA ŽENSKA SCENA*

Če ostanemo kar na področju nasilja nad ženskami in nevladnih ženskih akcij pri nas, naj omenim poleg pionirskega dela SOS telefona za ženske in otroke – žrtve nasilja, ki je pravkar odprl zatočišče za ženske, in Ženske svetovalnice še feministično skupino Modra – društvo za raziskovanje in uresničevanje psihosocialnih potreb žensk, katere namen je, »da opozarja na tabuizirana področja, ki v družbi zadevajo zlasti ženske: na nasilje, spolne zlorabe, posilstva, prostitucijo, razne diskriminacije in probleme, povezane z duševnim zdravjem posameznice« (Bogovič, Skušek 1996: 37). Na področju spolnega nasilja je nujno omeniti Združenje proti spolnemu zlorabljanju, ki je samopomočno združenje ljudi, ki so preživeli spolno zlorabo. Pred kratkim pa je začelo delovati tudi Društvo za nenasilno komunikacijo, ki se s problemom nasilja

spoprijema tako, da se ukvarja s vsemi vpletenimi v krog nasilja: otroci iz takih družin, žrtvami in storilci.

V zvezi s feminističnimi akcijami proti nasilju nad ženskami pri nas je treba omeniti vsaj tri kampanje Avtonomnih ženskih skupin. Kot piše Lena Dominelli (1990), so feministične kampanje znano politično sredstvo socialne akcije za politične, ekonomske in socialne pravice žensk. Prek kampanj lahko postane neko določeno vprašanje bolj vidno. Kampanje pa igrajo tudi ključno vlogo pri širšem feminističnem skupnostnem delu (*ibid.*: 36-39). V Avtonomnih ženskih skupinah se združuje več feminističnih kupin, lezbična skupina in posameznice, ki delujejo v Ženskem centru na Metelkovi: Modra in Ženska svetovalnica, ki smo ju že omenili; Kasandra, ki se skozi feministični referenčni okvir ukvarja s pravicami in problematiko lezbijk, in Prenner klub, ki dela na področju javne podobe žensk v medijih. Kot rečeno, so te skupine v zadnjih letih izpeljale vsaj tri akcije proti nasilju nad ženskami in lezbijkami, ki so sovpadle s 25. novembrom – svetovnim dnevom boja nasilja nad ženskami.

Izdaja razglednic in plakatov ter javne demonstracije pred Prešernovim spomenikom v Ljubljani sta bili zelo odmevni akciji (spremljali so ju mediji), organizirani prav v sklopu šestnajstdnevnega aktivizma proti nasilju nad ženskami (od 25. novembra do 10. decembra). Vsebine, ki jih beremo iz razglednic in plakatov, razkrivajo oster in kritičen ton, naperjen proti nasilnežem (»Kdor posiljuje, naj se mu posuši«), ter delujejo tudi na notranji glas žensk, ki se lahko identificirajo z možnostjo, da se postavijo zase (»Vem, kaj hočem, in vem, česa nočem«, »Ko rečem ne, mislim ne«, »Prijavila bom vsako nasilno dejanje in vsako spolno zlorabo«, »Nočem biti žrtev, tudi žrtev zakonodaje ne« itn.). Podobna sporočila so lahko dobile udeležence, udeleženci in mimoidoče, mimoidoči, ki so se 25. 11. v letih 1995, 1996, 1997 znašli pred Prešernovim spomenikom. Organizatorke so delile letake in držale transparente z napisi »Več žensk v policijo«, »Pravice žensk so človekove pravice«, »Proti nasilju nad lezbijkami«, »Patriarhat je nasilje«, »Ženske, spoštujmo

svojo seksualnost«, »Lezbijke – vidne, varne, vedno in povsod« itn.; prodajale so razglednice; na odprtem mikrofону so brale podatke, koliko je (prijavljenega) nasilja pri nas, kaj vse je nasilje, kakšne so pravice žensk, ki doživljajo nasilje, itn. Letos pa se je pod sloganoma »Varna vedno in povsod« in »Hočemo noč nazaj!« prvič zgodil nočni pohod po Tivoliju in ljubljanskih ulicah, s katerim smo želele opozoriti na nevarnosti, ki ponoči grozijo ženskam v parkih in ulicah.

Tretja kampanja se je nanašala na konkreten dogodek – proces, ki je dvignil kar nekaj prahu v Sloveniji (a je bil zelo hitro pometen pod tepih), zlasti zaradi izida – oprostilne sodbo dvaindvajsetletnemu Romu, ki je »kupil« še ne trinajstletno deklico.³ Oprostilna sodba je slonela na »drugačnosti romske kulture«, na njihovi »prežetosti s tradicijo«, ki jo mora slovenska država (kar naenkrat?) upoštevati, na dejstvu, »da romski otroci zelo zgodaj spolno dozoriijo«, ipd.; zaradi vsega naštetega je sodišče presodilo, da se obtoženi ni zavedal prepovedanosti svojega ravnanja. Avtonomne ženske skupine so se ogorčeno oglasile v dnevnem časopisu, pozneje pa so razposlale po svetu – po svojih mrežah – sporočilo za javnost, v katerem so opisale potek primera in zaprosile posameznice, skupine in institucije za pomoč pri izvajanju pritiska na tiste javne sodne institucije, ki bi lahko pripomogle k spremembam pri končni odločitvi (tožilka je imela še možnost pritožbe na sklep). »Ta odločitev je velika hipokrizija,« smo med drugim zapisale, »tradicijo postavlja pred človekovimi pravicami, legalizira nasilje moških nad ženskami, posilstva, trgovino z deklicami in ženskami. Kar se zdaj v slovenski javnosti predstavlja kot visoko demokratična odločitev, je v resnici najbolj seksistično in rasistično dejanje. Slovensko sodišče v resnici ščiti moške romske navade in moške romske zakone in ne pravic te romske deklice, ki je poskušala velikokrat zbežati prav pred temi istimi romskimi navadami, ki jih ščiti tudi slovensko sodišče.« Na naš apel je bilo razmeroma veliko odziva iz tujine, in kot smo lahko slišale pozneje, je kampanja pripomogla k obsodbi nasilneža na drugostopenjskem sodišču.

SKLEP

Feministične teorije in prakse podajajo temeljne kritike družbe, ki je spolno razdeljena, spreminjajo pogled na stvarnost in koncepcijo sveta. Socialno delo, ki ima opravka s konkretnimi moškimi in ženskami, feminističnih dognanj ne more zaobiti, ne da bi s tem diskriminiralo v imenu nevtralnosti spolov. Kar potrebujemo, je torej gotovo razširitev teh znanj in izkušenj na vsa področja socialnega dela. Moje mnenje je, da vzporedno obstaja tudi potreba po koncentraciji naporov in po avtonomnem prostoru znotraj socialnodelavskih študij in praks, kjer bi se stekala in producirala raznovrstna feministična znanja in izkušnje.

O kvalitetnem feminističnem socialnem delu je mogoče govoriti le v kontekstu nadaljevanja procesov dezinstitutionalizacije socialnega dela nasploh. To za feministično socialno delo pomeni boriti se hkrati na več frontah: za spolno senzibiliziranje institucionalnih okolij ter hkrati za njihovo »mehčanje« in odpiranje še na druge načine: za prenos akcije iz azilov v skupnost, za prevajanje strokovnega jezika v vsakdanji in nazaj, za normalizacijo problemov, za prenos moči, pa tudi za spodbujanje nastajanja avtonomnih skupin, samopomoči itn. Feministična perspektiva v katerikoli veliki socialni instituciji je lahko sicer pomembna kvaliteta pri delu z uporabniki in uporabnicami, kar se je že izkazalo, vendar je kontekst velikih institucij tako degradirajoč, da se poraja vprašanje resnične spremembe.

Feministična perspektiva namreč zadeva neposredno vprašanje hierarhije in razmerij moči in ne bi smela biti slepa za nobena razmerja moči. Ženska, ki je na psihiatriji in ki jo socialna delavka razume, da se ne počuti varna na oddelku, kamor lahko prosto prihajajo moški pacienti, še zmeraj ni srečna ženska. Morda lahko vpliva na to, da jo osebe zavaruje pred spolnim nadlegovanjem, a to ne zbrše dejstva, da je še zmeraj zaprta, da z njo upravlja cel kup osebja in da ne bi mogla domov, če bi hotela.

Če naj v skladu z načeli normalizacije in dezinstitutionalizacije ne gledamo nase in druge ljudi skozi »problem« — ali pa kar kot »problem« — in še naprej poskušamo zmanjševati stigmo, moramo razmisliti, kako se lotiti teh »posebnih problematik«, ki jih prinašajo posebna področja in za katere bi se želeli senzibilizirati, ne da bi hkrati »zacementirali« še več novih skupin ljudi z novimi stigmami. Pretepe ne ženske, ženske s težavami v prehranjevanju, spolno zlorabljene ženske lahko zlahka postanejo take novodobne diagnoze.

Le z ostrenjem občutljivosti za različne marginalizirane skupine, z razkrivanjem struktur in mehanizmov, ki prav tako delijo ljudi na razumne in nore, normalne in nenormalne in delajo iz njih tujce, z zavestno nediskriminacijsko prakso, z nadaljevanjem procesov dezinstitutionalizacije in zlasti z iskanjem načinov, s katerimi bomo prenesli moč odločanja na uporabnice in uporabnike, vidim tudi razvoj feminističnega socialnega dela.

Opombe

¹ Prva in tretja zgodba sta izmišljeni oz. sestavljeni iz delcev različnih zgodb, ki sem jih slišala. Druga zgodba pa je vzeta iz avtobiografije S. Kaysen.

² Intervjuju, ki sem ga naredila z nekdanjo uporabnico (z iranskim izvorom) ene od psihosocialnih ženskih služb v Londonu (podatki so bistveno spremenjeni), mi je pokazal, da je bila samoumevnost, s katero je služba uporabljala svoje standarne metode dela, neupravičena. Svetovanje kot metoda ni nujno učinkovita ali razumljiva za žensko, ki je prišla iz Bližnjega Vzhoda. »[K]o je Tina (svetovalka) začela hoditi sem, je bilo moje stanje obupno, zelo sem bila utrujena. Zapustila sem

Iran s svojo fizično prizadeto hčerko. Bilo je nevarno živeti v Iranu, zaradi vojne. Imela sem strašne glavobole, nisem mogla spati. Bila je borba – vsak dan posebej. Ves čas sem bila sama s tem otrokom in ves čas noter. Nisem hodila ven, nikoli. V Iranu so ostali vsi moji sorodniki. V vseh teh letih se še nisem navadila živeti tukaj [...] Socialni delavec, ki je bil povezan z nami, mi je povedal za to žensko službo. Takrat mi je bila vsaka pomoč dobrodošla. Ko sva se s Tino začeli pogovarjati, sem najprej čutila odpor, potem sem bila že bolj sproščena. V bistvu sem si zelo želela govoriti. S Tino sva govorili o mojem prizadetem otroku, o moji družini. Takrat sem bila tudi spet noseča. Ampak to mi ni nič posebej pomagalo. Sovražila sem govoriti o tem otroku. Sovražila sem te mučne pogovore o tem otroku, po katerih sem se samo še slabše počutila. Nisem se tega upala reči Tini, ker je pač prihajala na obiske v mojo hišo. Ves čas je forsirala pogovor o tem. To mi ni bilo všeč. Ko me je kaj zelo osebnega spraševala, me je bilo sram. Nisem hotela odgovarjati na taka vprašanja. To je bilo težko. Veste, jaz z nobenim drugim kot z družino ne morem deliti skrivnosti in intimnih stvari [...] Takrat bi potrebovala kaj bolj praktičnega. Npr. čisto praktičen nasvet, kako naj ravnam v življenju, kako naj pridem skozi to krizo, kaj naj naredim, da me ne bo tako strah. Kako naj se ne počutim tako sama. Tako kot pri doktorju, ko prideš in dobiš konkreten nasvet. Samo govoriti in to samo o tem, česar ne maraš govoriti – to ni bilo v redu.»

³ Dvaindvajsetletnega kosovskega Roma je obtožnica bremenila povzročitve lahke telesne poškodbe, protipravnega odvzema prostosti in spolnega napada na otroka. Dvanajstletno Romkinjo Farijo je poznal že dlje časa, spomladi 1995 pa jo je za 11.000 DM še – po njegovih besedah – pošteno odkupil od njenih staršev, ko je bila že noseča (avgusta 1995 je rodila v mariborski porodnišnici). Izkazalo se je, da je deklico še pred »odkupom« trpinčil in nasilno zadrževal v stanovanju. V bolnišnico je bila pripeljana polna podpludb, na hrbtu so bili vidni sledovi cigaretnih ogorkov. V kazenski ovadbi je pisalo, da je mož deklico pretepal z električnim kablom, na njej ugašal cigarete, jo silil, da je lizala kri itn. Deklica je od njega še pred nosečnostjo večkrat pobegnila domov – pri tem so pomagale policijske intervencijske skupine, ker je mož ni spustil iz stanovanja. Zoper njega so tako napisali že več kazenskih ovadb.

Literatura

- L. BOGOVIČ, Z. SKUŠEK (ur.) (1996), *Spol*. Ž.Ljubljana: KUD France Prešeren in Institutum Studiorum Humanitatis.
- M. DOBNIKAR (1991), Nasilje nad ženskami kot oblika socialne kontrole. V: *Ženske - politika - družina*. Časopis za kritiko znanosti 136/137.
- L. DOMINELLI, E. McLEOD (1989), *Feminist social work*. London: The Macmillan Press Ltd.
- K. DOUGLAS (1996), *Invisible wounds: A self-help guide for women in destructive relationships*. London: The Women's Press.
- S. KAYSEN (1993), *Girl, Interrupted*. London: Virago Press.
- L. KELLY (1996), Spolno nasilje in feministična teorija. V: D. ZAVIRŠEK (ur.), *Spolno nasilje: feministične raziskave za socialno delo*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- L. MLADENOVIC, L. PROTIC (ur.) (1995), *Žene za život bez nasilja: priručnik za volonterke SOS telefona*. Beograd: SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja u Beogradu
- D. ZAVIRŠEK (1994), *Ženske in duševno zdravje: o novih kulturah skrbi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.